

*Tarih Okulu*  
*İlkbahar 2009*  
*Sayı III, 69-107.*

## **1940–1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE FİYAT ARTIŞLARI VE BU DÖNEM EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**Yenal ÜNAL\***

### **Özet**

1940 ve 1950 yılları arasındaki Türkiye ekonomisinin gelişimi üzerine yapmış olduğumuz bu çalışma, Cumhuriyetin ilk yıllarından, 1950’li yıllara kadarki Türkiye ekonomisinin serüvenine dair genel gerçekleri ve bu gerçekler üzerine yapılan değerlendirmeleri ihtiva etmektedir. İncelemede istatistikî veriler ışığında 1940 ve 1950 yılları arasındaki fiyat artışları ve bu artışların Türk toplumu üzerinde yaptığı etkiler değerlendirilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** *İktisad tarihi, Cumhuriyet dönemi, Türkiye, 1940–1950.*

### **Absract**

Outlining Turkish economic history between 1940 and 1950, this reasearch narrates the general facts and the assesments on those general facts concerning the story of Turkish economy beginning from early republican years to 1950's. In this study; in the light of statistical data, price increases betwen 1940 and 1950 and the effects of these increases on Turkish community is analysed.

**Key Words:** *Economic history, Repuclican era, Turkey, 1940–1950.*

---

\* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi-Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Turizm Uzmanı. E-mail: yenalunal@yahoo.com. Makale çalışmamızı baştan sona okuyarak eksik ve hatalarımızı tespit eden ve çalışmamızın şekillenmesine çok büyük katkılar sağlayan pek değerli tarihçi arkadaşlarım Mustafa ALİCAN, Serdar ÇAVUŞDERE ve Aytunç ÜLKER’e teşekkürlerimi sunarım.

## A) Giriş

Mustafa Kemal Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm alanlarda olduğu gibi, ekonomik rejim alanındaki temellerini de sağlam bir biçimde atmak amacıyla yoğun bir çalışma içerisine girmiş ve ülkede Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte iktisadî siyaset yeni bir görüş ve anlayışla ele alınmaya çalışılmıştır.<sup>1</sup> Dönemin en karakteristik vasfı özel teşebbüsü himaye gayreti ile tekelliktir. Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Savaşı sona erip, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra hükümetin karşılaştığı en mühim mesele memleketin iktisadî düzensizliği idi. Bu duruma neden olan amilleri genel anlamda şu şekilde sıralayabiliriz.

1) Memlekette o tarihte, iktisadî ve sınaî bilgi ve tecrübeye sahip birey sayısı çok azdı.

2) Memlekette irfan seviyesi çok düşüktü. O tarihlerde henüz ihtiyacı karşılayacak mühendis, bankacı ve mimar yetiştirecek yüksek okullar mevcut değildi.

3) Bilgisizlik yüzünden memleket ekonomisinin en büyük kısmını oluşturan tarım, kaderciliğe terk edilmiş bir halde idi.

4) Sınaileşmek için memlekette gerekli tasarruf sermayesi mevcut değildi. Bu devrede yeni sınaî yatırımlarına girişilmesi için yabancı sermayeye şiddetle ihtiyaç duyulmaktaydı.<sup>2</sup>

1930'lu yıllara gelindiğinde daha güçlü, uygulamaya dönük ve daha sert bir devletçilik uygulamaya konulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi 1933 yılında programına devletçiliği de almıştır. Devletçiliğe verilen mana "*Memleketin iktisadî bünyesine yine hususî teşebbüs hâkimdir. Fakat iktisadî kalkınmayı, mümkün mertebe hızlandırmak için, devlet iktisadî faaliyete iştirak eder,*"<sup>3</sup> şeklinde tarif edilmiştir. Devletçilik rejimi arkasındaki dış ve iç gelişmelere ve benimsenen temel felsefeye bakıldığında aslında ılımlı veya akılcı bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir. Nitekim Atatürk'ün benimsediği ve 1933'te açıklanan devletçilik rejimi şu ilkeleri içeriyordu:

---

<sup>1</sup> Hiç (2002), 541.

<sup>2</sup> Cillov (1970), 134-136.

<sup>3</sup> Cillov (1970), 137.

## 1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

1. Özel teşebbüs esastır. Ancak özel teşebbüsün ele alınmadığı veya yeterince yatırım yapamadığı sektörler devlet yatırımlarıyla ele alınacak, böylece kalkınma ve sınıflaşma hızlanacaktır.

2. Devlet teşebbüsleri, esas itibariyle enerji, madenler ve imalat sınıfları yani sınıflar sektörü için söz konusu olacaktır.

3. Tarımda devlet üretimi olmayacaktır. Araştırma amacıyla kurulacak üretim çiftlikleri ayrıdır. Sulama, köy yolu gibi yatırımlar ise devlet tarafından ele alınacaktır.

4. Özel teşebbüs herhangi bir alt sektörde yeterince yetiştiği takdirde o alt sektör kamudan özel teşebbüse devredilecektir.<sup>4</sup>

Memleketin içinde bulunduğu müşküller nazara alındığı takdirde kalkınmayı gerçekleştirmek bakımından bu program çok iyidir. Fakat devletçiliğin esasları iyi çizilmemiştir. Devletçilik nerede başlayıp nerede bitecektir? Filhakika, özel teşebbüs ruhu yine memlekete hâkim olmuştur. Lakin devlet kârlı gördüğü her sahada müteşebbisin yanında yer almaya başladığından bu sonuncuların yeni yatırımlar için cesareti kırılmıştır.

Devlet, devletçilik umdesi ile iktisadî kalkınmayı gerçekleştirebilmek için beş yıllık programlar hazırlamak suretiyle yatırımlarını planlamak istemiştir.<sup>5</sup> 1934’de uygulamaya konan birinci beş yıllık sınıflar planının ana hedef ve stratejisi, ülkenin yer üstü kaynaklarını değerlendirerek ithalata konu olan özellikle şeker, dokuma ve kâğıt başta olmak üzere temel gereksinim maddelerini yurt içinde üretme, yerel veya bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayanan sınıflar üretim birimleri kurma; kurulacak sınıflar tesislerin, kuruluş yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olmasıydı. Bu temel strateji planda aynen şöyle dile getirildi:

1- Esas hammaddeleri memlekette yetişen veya şimdilik yetişmemekle beraber kısa bir zamanda, dâhilde temini mümkün görülen sınıflar mallar ele alınmıştır.

2- Büyük sermaye ve teknik kuvvete dayanan sınıflar tesislerin kurulması görevi devlete ve milli müesseselere verilmiştir. Bu sanayi, ziraat sahasında kurulmasına karar verilen sınıfların istihsal kapasitesi memleket ihtiyaç ve istihlakıyla mütenasiptir.<sup>6</sup>

---

<sup>4</sup> Hiç (2002), 541–565.

<sup>5</sup> Cillov (1970), 137.

<sup>6</sup> Koraltürk (2002), 581–598.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, devletin özel sektör tarafından kurulmasının mümkün olmadığı sınaî dallarında girişimlerde bulunabilmesi ve yatırım yapabilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu plan ile aynı zamanda devletin kuracağı ana sanayilerden özel sektörün istifade etmesi ve böylece dışa dönük ekonomiler yaratılması da hedefleniyordu. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye’de dokuma, maden, selüloz, kimya ve seramik sınaînin kurulması amaçlandı. Plan çerçevesinde yapılan yatırımların toplam tutarı 43.953.000 TL olarak belirlenirken bu tutar uygulamada 100 milyon TL’yi buldu. Planın finansmanı büyük ölçüde iç kaynaklarla gerçekleştirildi. Yalnızca 16 milyon TL tutarında İngiliz ve 8 milyon TL tutarında Sovyet kredisi kullanıldı. Planda yer alan dokuma, maden, selüloz, kimya sınaîne ilişkin yatırımlar Sümerbank tarafından, Antrasit, Şişe-Cam ve Kükürt Sanayisine ilişkin yatırımlar ise İş Bankası tarafından yürütüldü. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öngörülen süreden önce hayata geçirildi. Öngörülen süreden önce gerçekleştirilmesinin hemen ardından İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı gündeme geldi. 1937 yılı Aralık ayında Hükümet, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nı uygulamaya koydu. İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ile plan uygulanamadı.<sup>7</sup> Genel itibariyle baktığımızda 1923–1940 dönemi, ekonomiyi durağan halden harekete geçirme dönemi olmuştur.<sup>8</sup>

## B) 1940–1950 Dönemi Türkiye Ekonomisi

1940’lara gelindiğinde Türkiye ekonomisinin olanakların çok kısıtlı olduğu bir ortama ve 1929 dünya iktisadî bunalımından yansıyan olumsuz etkilere rağmen belirli ilerlemeleri yakalaması önemli bir gelişmedir.<sup>9</sup> 1940 ve 1950 dönemi, ekonomi politikası tarihi süreci içinde devletçilik ve harp ekonomisi devri olarak tanımlanmaktadır.<sup>10</sup> Çünkü İkinci Dünya Savaşı yüzünden memlekette harp ekonomisi uygulanmıştır. Büyük üretici zümrenin silah altında bulunması nedeniyle üretim çok azalmış, ithalat musluklarının

<sup>7</sup> Koraltürk (2002), 581–598; İnan, (1973), 3; Türkiye’nin 1. ve 2. Sanayi Planları üzerine birçok değerli makale çalışması ile kitap neşredilmiştir. Ancak Ayşe Afet İnan’ın, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin 1. Sanayi Planı (1933) ile Türkiye Cumhuriyetinin 2. Sanayi Planı (1936) isimli eserleri bu konuda hala en önemli kaynak eserlerdir. Konuyla ilgili olarak tafsilatlı bilgi için bu eserlere müracaat edilebilir.

<sup>8</sup> Kılıçbay (1984), 105.

<sup>9</sup> Ülken (1981), 109.

<sup>10</sup> Başol (1983), 63; Korkut Boratav, 1940–1945 yılları arasını, iktisadi gelişme sürecinin durması anlamında, “*Bir kesinti*” dönemi olarak nitelendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Boratav (1998), 63.

tamamen kapanmasıyla da 1938 yılında yapılan 150 milyon liralık ithalat, 1941 yılında 75 milyon liraya kadar düşmüştür.<sup>11</sup> Bu durum tüketimin sınırlanmasıyla neticelenmiş ve bazı tüketim maddeleri vesikaya bağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı, devlete bilhassa mali bakımdan yük olmuştur.<sup>12</sup> Bu dönemde temel sorun, halkın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, karaborsa ortamını ortadan kaldırmak olmuştur. Türkiye her ne kadar savaşın tahribatından korunduysa da hükümet ülkeyi savaş ekonomisinin dışında tutamamıştır. Bir yandan silahlı tarafsızlık politikasının gereği olarak büyük bir ordunun beslenmesi, öte yandan üretimi kendine yeterli olmayan bir ülkenin ithalatının birden büyük ölçüde kısıtlanması, 1930 dünya bunalımı sonrasında devletçilik politikası izleyerek ekonomisini dengeli bir biçimde büyüme gösteren bir çizgiye oturtmuş Türkiye’yi, zorunlu olarak yeni bir ekonomik denge arayışına itiyordu.<sup>13</sup> Bunun doğal sonucu olarak savaşın Türkiye’ye yüklediği ilk zorunluluk 500.000 kişilik bir ordunun silah altına alınması ve beslenmesi olmuştur. Ordu mevcudunun yüksek rakamlara ulaşması, bütçeden ayrılan payın savunma giderlerine harcanmasına neden olmuş, yatırım yapılamamış, bu nedenle kalkınma hızı düşmüş, savaş nedeniyle dış ticaret zayıflamıştır. Devlet gelirleri azalırken hükümet sürekli artan masrafları karşılamak amacıyla yeni kaynaklar bulma yoluna gitmiştir. Savaşın ekonomiye dair bir diğer menfi etkisi de dış ticaretin daralmasına yol açmış olmasıdır.<sup>14</sup> İthalatın daralması ve hatta giderek olanaksız hale gelmesi piyasanın arz ve talep dengesini de bozmuştur. Bozulan ekonomik dengeyi yeniden kurmak amacıyla yeni kaynaklar bulma yoluna giden hükümet işte bu amaçla Milli Korunma Kanunu’nu çıkarmıştır.<sup>15</sup> Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 18.01.1940 tarihli ve 3780 sayılı yasası ile Türkiye’de tam anlamıyla savaş ekonomisi uygulanmaya başlanmıştır.<sup>16</sup> Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte savaş ekonomisi uygulamaları II. Beş Yıllık Sanayi Planı’nın uygulanmasını engelledi.<sup>17</sup> Bunun doğal sonucu olarak sınıflaşma alanındaki yatırımlar savaşın zorunlu kıldığı alanlara yöneltildi. Yetişkin insan gücünün silah altına alınması bütün savaş yılları boyunca tarımsal üretimin azalmasına yol açtı. Nitekim 1940 yılında Türkiye’de Traktör

---

<sup>11</sup> Tokgöz, (2001), 109.

<sup>12</sup> Cillov (1970), 138.

<sup>13</sup> Keyder (2007), 141.

<sup>14</sup> Boratav (1998), 63–64.

<sup>15</sup> Güneş (2002), 616; Keyder (2007), 141–142; Tokgöz (2001), 110.

<sup>16</sup> Kolaç (2002), 669.

<sup>17</sup> Tokgöz (2001), 110.

sayısı 1066 iken; 1944 yılında bu sayı 956'ya düşmüştür. Bu yapıdaki Türkiye'de II. Dünya Savaşı sırasında bazı temel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 1939'da 4.191.000, 1945'te 2.189.000 ton; hububat; 1939'da 8.161.000, 1945'te 4.013.000 ton; bakliyat; 1939'da 356.497, 1945'te 183.912 ton idi. Görüldüğü gibi temel ürünlerin üretim miktarı yeterli düzeyde değildi ve üstelik üretim, savaş esnasında yarı yarıya azalmıştı. Üretim miktarındaki düşüşe, halkı iyice ezen ithalat darlıkları, kıtlık ve enflasyon da eklenince bu durumun önüne geçebilmek için Fiyat Murakabe Komisyonları kurulmuştur. Tüm il merkezlerinde kurulan bu komisyonlar aracılığıyla Ticaret Vekâleti gerekli gördüğü eşya ve malların azamî fiyatlarını saptamaya yetkili kılınmıştır. Ayrıca Vekâlet, illerde komisyonlara verdiği yetki ve görevleri ilçe ve kasabalarda kurulan komisyonlara da verme yetkisine sahipti. Buna göre Ankara, İstanbul ve İzmir'de oluşturulacak komisyonların, valinin ve onun göstereceği bir yetkilinin başkanlığında mıntıka Ticaret Müdürü, mıntıka İktisad Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Umumi Kâtibi ile tüccarlar arasından seçilecek iki üyeden oluşması kararlaştırılmıştır. Kaza merkezlerinde ise bu komisyonlar kaymakamın başkanlığında kurulabilecektir. 8 Haziran 1940 tarihinde faaliyete geçen komisyonlar, sadece gıda maddelerinin değil, diğer eşya ve malların da fiyatlarının ve kâr miktarlarının tespitinden de sorumlu olmuşlardır. Fiyat Murakabe Komisyonu'nun aldığı kararlara uymayanlar ise Milli Korunma Kanunu'nun 32. ve 59. maddelerine göre suçlu sayılmıştır. Tüm Türkiye genelinde 17 Haziran 1940 tarihinde kurulması tamamlanan Fiyat Murakabe Komisyonları savaş sürecinde çok fazla eleştiri konusu olmuştur. Özellikle komisyonların almış oldukları kararlarda ve fiyat tespitinde koordinasyonun sağlanamaması, pek çok yerde sıkıntıya yol açmış ve el altından yüksek fiyatla da olsa ihtiyacını karşılama yollarını arayan halkın karaborsacılarla muhatap olmasına neden olmuştur. Aynı zamanda fiyat tespitinde üretim koşullarına da dikkat edilmemiştir. Halkın muhtekir karaborsacıların eline düşmesi tüm denetlemelere rağmen engellenememiştir.<sup>18</sup> Savaş yılları boyunca bu sorun kamuoyunu hep meşgul etmiştir. Sahtekârlık yaptığı ileri sürülenler Milli Korunma Mahkemelerine sevk edilmiştir. Bu mahkemelerin dördü İzmir, İstanbul, Ankara ve Zonguldak'ta, dört tanesi de diğer illerde kurulmuştur. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nün yayınladığı İstatistik Yıllıkları dikkate alındığında tüm savaş yılları boyunca

---

<sup>18</sup> Keyder (2007), 143.

Milli Korunma Mahkemeleri’nde görülen davalarda önemli ölçüde artışlar gözlenmektedir. Temel görevleri Ticaret Vekâleti’nce belirlenen eşya ve malların mahalli, toptan ve perakende satış fiyatını saptamak, mahalli fiyatları denetlemek, fiyatlara uyulmadığı hallerde adli soruşturma sırasında yargı organlarınca sorulacak konularda görüş bildirmek olan Fiyat Murakabe Komisyonları bu görevlerinde yeterince başarılı olamamışlardır. Bu sorun özellikle fiyatların ve kâr oranlarının tespitinde ve piyasanın denetlenmesinde ortaya çıkmıştır. Komisyonlar fiyatlardaki istikrarı da sağlayamamış, kontrol memurlarının yetersizliği ve teşkilatsızlık yüzünden savaş yılları boyunca fırsatçılara her gün yenileri eklenmiştir. Refik Saydam’ın ölümünden sonra kurulan Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından bu komisyonların çalışmalarının karaborsayı önleyemedikleri ileri sürülerek kaldırılmaları uygun görülmüştür.<sup>19</sup> Savaş sırasında en çok sıkıntı çekilen konuların başında kentlerin ve kasabaların iâşe sorunu gelmektedir. Aslında bu konu I. Dünya Savaşı yılları da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’nin hiç de yabancı olmadığı bir sorundu. Temel görevleri yiyecek, giyecek, yakacak gibi temel ihtiyaç maddelerini ihtiyaç ölçüsünde stok ederek bunların dağıtımını yapmak ve olağanüstü durumlarda önceden önlem almak olan İâşe Umum Müdürlüğü ve İâşe İşbirliği Heyeti, İâşe Müsteşarlığı’na bağlı olarak kurulmuştur. Bu müdürlükler iâşe işlerinin yerine getirilmesinde Valilerin yardımcısı konumunda olmuşlardır. Savaş yıllarında bu teşkilatların çalışmaları da istenilen düzeyde olmamıştır. Kentlerin gıda, yiyecek ve yakacak sıkıntısına tam olarak çözüm getirememiş, aşırı fiyat artışları, enflasyonun bütün yükü dar gelirlilerin omuzlarına yüklenmiştir.<sup>20</sup> Halkın temel ihtiyaçlarının karşılanıp adaletli olarak dağıtımını sağlayabilmek amacıyla da Halk Dağıtma Birlikleri kurulmuştur. Birlik idare heyetlerinin görevleri; birliğe dâhil üyelerin defterini tutmak, hükümetçe dağıtım karneye bağlanmış olan maddelerin kartlarını dağıtmak, doğrudan doğruya tüketicilere dağıtılması kararlaştırılan maddeleri halka dağıtmak, fazla karne dağıtımına engel olmak, perakendeci esnaf birliği aracılığıyla yapılacak dağıtımda üyelerine bilgi vermek, fazla karne alanları takip ve şikâyet etmek, mahallenin ihtiyaçlarını saptamak ve iâşe örgütü ile ilişki kurmaktır.<sup>21</sup> Birliklerin kurulması ile halk arasında dağıtım işlerinin iyi olacağı, ucuz ve iyi mal bulmanın kolaylaşacağı şeklindeki iyimser beklentiler, dağıtım işlerindeki

<sup>19</sup> Boratav (1998), 66.

<sup>20</sup> Yelkenli (2007), 327.

<sup>21</sup> Tokgöz (2001), 112.

teşkilatsızlıktan kaynaklanan hatalar yüzünden yerini karamsarlığa terk etmiştir. Hatta bazı yerlerde halk dağıtma birlikleri başkanlarının fakirlere dağıtılması lazım gelen gıda maddelerini tüccarlara ve gelişigüzel kimselere dağıtması, ihtikârı arttırmış ve karaborsacıların eline düşen halkın sık sık şikâyetlerine yol açmıştır. İaşe teşkilatlarının oluşturulma nedeni pahalılığı önlemek, eldeki imkânlar ölçüsünde fakir halkı geçinme zorluklarından korumaktı.<sup>22</sup> Ancak tüketim mallarının genel kıtlığı ve ithalatın tıkanması nedeniyle 1939 ve 1944 arasında genel fiyat düzeyi 4–5 kat oranında artış göstermiştir.<sup>23</sup> Teşkilatların halkın ihtiyaçları oranında stok yapmaması da pek çok ihtiyaç maddesinin karaborsada ve belirlenen fiyatın çok üstünde karşılanmasına neden olmuştur. Bu durum teşkilatların çalışma amaçlarının ötesinde olumsuz gelişmelere yol açmıştır. Bu karışıklığın sebebi, teşkilat noksanlığı, teşkilatta değerli personel bulunmaması, bazı muhteris tüccar ve esnafın devlet kararlarını istismar etmeleridir. Bu konudaki eksikliklerin ve suistimallerin giderilmesi için İzmir, Ankara ve İstanbul'daki iaşe kadrolarına yeni memurlar atanmıştır. Ancak bu iyileştirmelere rağmen bu teşkilatlardan beklenen sonuç alınamadığından Saraçoğlu Hükümeti tarafından bu müesseseler kaldırılmış ve görevleri belediyelere devredilmiştir. Teşkilatların başarısızlığa uğramasında kontrol işinin gerektiği gibi yapılamaması da etkili olmuştur. Bundan en çok orta halli ve fakir halk etkilenmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük belediyenin iaşe maddelerinin satılmasına müsaade ettikleri fiyatlar arasında da açık farklar vardır. Bu durum iaşe maddelerinin fazla fiyatla satış yapılan piyasalara aktarılmasına neden olmuş ve mevcut sıkıntıları daha da arttırmıştır. Belediyeler arasında bir birliğin sağlanması ise bütün savaş yılları boyunca mümkün olamamıştır. Bu teşkilatların görevleri belediyelerden sonra Ticaret ve Dâhiliye Vekâletlerine bırakılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir'de yalnız iaşe işleriyle meşgul olan ikinci bir vali muavinliğinin oluşturulması kararlaştırılmış ve çeşitli maddelerin dağıtımı, memurların, dar gelirlilerin durumları, dul ve yetimlerin

<sup>22</sup> Güneş (2002), 616–618.

<sup>23</sup> Keyder (1983), 209; Fiyatların 4 kat arttığı 1938–1946 aralığında, baskı, aşırı çalışma ortamında işçi ücretleri hemen hemen sabit kalmış; kırsal kesimde mülksüzleşme, yoksullaşma genel bir eğilim halini almıştı. Yoksul köylüler, Hititler'den kalma üretim teknikleriyle toprakları işlemeye devam ediyorlardı. Gerçekleştirilen birçok inkılâptan da pek haberleri yok gibiydi. 1946 yılında köylü nüfusun yaklaşık yarısı topraksız ya da küçük toprak parçalarını ekip biçer durumdaydı. Savaş gerekçesiyle ambar ve silolarda tahıl stokları büyürken, ekmeğin karneyle dağıtıldığı, insanların açlıktan öldüğü bir ortamda kapkaç burjuvazisi iyice palazlanmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başkaya (1991), 154–155.



evrakı bu ayrı teşkilata bırakılmıştır. Ekmek karneleri ise dağıtma birlikleri aracılığıyla şehir halkına dağıtılıp, bu karneler karşılığında ekmek hesapları belediyeler tarafından karşılaştırılarak takip edilmiştir. Bunda da suistimallerin yaşanması önlenememiştir. Bunun yanı sıra Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ticaret Ofisi, Ticaret Bakanlığı denetiminde İaşe Müsteşarlığı’na bağlı olarak çalışmışlardır. Bu ofislerin çalışmalarında da diğer teşkilatlarda olduğu gibi tedbirsizlik, teşkilatsızlık ve suistimaller yaşansa da; savaşın yarattığı zor koşullarda kendilerine yüklenen zor görevleri pek çok olumsuzluklara rağmen yerine getirmeye çalışmışlardır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ekonomisi uygulamaları içinde yer alan önemli bir diğer kanun ise Varlık Vergisi Kanunu’dur.<sup>24</sup> Bu dönemde çıkarılan Varlık Vergisi, harpten doğan normal üstü kâr ve kazançların devlete intikalini amaçlamaktaydı.<sup>25</sup> Savaş ortamında artan kamu harcamaları hükümeti yeni gelir kaynakları aramaya sevk etti.<sup>26</sup> Bu bağlamda hükümet önce savaş ekonomisi koşullarında karaborsadan ve gayri meşru yollardan elde edilen gelirleri hazineye çekmeyi amaçladı. Bunun için hazırlanan 4237 sayılı “Fevkalade Hallerde Haksız Olarak Mal İktisap Edenler Hakkındaki Kanun” 29 Mayıs 1942’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edildi. Hükümet 1942 yılının sonuna doğru başka bir girişimde daha bulundu. 11 Kasım 1942’de 4305 sayılı “Varlık Vergisi Kanunu” Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edildi. Hükümet tarafından savaş kazançlarının ve toprak sahiplerinin gelirlerini vergilendirmek, savaşın neden olduğu enflasyonla da mücadele etmek için bir araç olduğu ileri sürülen Varlık Vergisi bir kereye mahsus toplanacaktı. Mükellefler, tüccarlar, emlak kâr sahipleri ve büyük toprak sahiplerinden oluşmaktaydı.<sup>27</sup> Ülke genelinde 114.368 kişi olarak belirlenen mükelleflerin büyük bir bölümü İstanbul ve İzmir’de bulunuyordu. Tahsili ile 500 milyon TL gelir elde edileceği hesaplanan Varlık Vergisi uygulaması haksızlıklarla sonuçlandı.<sup>28</sup> Kanunda Türk azınlık ayırımına ilişkin hiçbir ifade bulunmamasına karşın, uygulamada azınlıkların yükümlülükleri ağırlaştırıldı, yükümlülüklerini yerine getirmeyenler kanunda belirtildiği biçimde zorunlu çalışmaya tabi tutuldular. Uygulamada gayrimüslimler Türklerden dört misli fazla vergi ödemekle mükellef kılındı. Tahakkuku yapılan verginin % 60’ı, toplam tahsilâtın % 55’i, gayrimüslimlere

<sup>24</sup> Güneş (2002), 617–619.

<sup>25</sup> Türkiye’de Tarımsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı (1973), 156.

<sup>26</sup> Tokgöz (2001), 113.

<sup>27</sup> Keyder (2007), 144–145–146.

<sup>28</sup> Boratav (1998), 66–67.

aitti.<sup>29</sup> Hükümet bu kanunu, bilinçli olarak Rum, Ermeni ve Yahudi işadamlarını zayıflatmak, Türk-Müslüman tüccarların ülkenin dış ticaretindeki ağırlığını artırmak için kullandı. Vergi uygulaması, Türkiye'nin dış ticaretinde yerli gayrimüslimlerin gücünü önemli ölçüde azaltan sonuçlar yarattı.<sup>30</sup> Cumhuriyet devrimleri ile amaçlananların başında dini cemaatten ayrı değerlendirilmeyen ve vatandaş olarak nitelendirilen çeşitli din ve ırktan insanları kanun önünde eşit yurttaşlar haline getirmek gelir. Varlık Vergisi uygulaması ise devrimlerin bu amacından bir sapmadır ve II. Meşrutiyet'ten beri süregelen, zaman zaman cebri yansımaları da bulunan milli burjuvazi yaratma isteği yönünde atılan adımların ve ekonomiyi Türkleştirme çabalarının en sert yansımasıdır.<sup>31</sup> Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulama alanına girenler genelde ihtikâr yapmak suretiyle zenginleştiği varsayılan büyük çiftçilerdir. Varlık Vergisi, fiyat artışlarından yararlanan ticaret burjuvazisini hedef aldıysa, Toprak Mahsulleri Vergisi de tarım ürünlerindeki artışlardan yararlananları hedef almıştır. Tarım ürünlerini ve baklagilleri vergilendirmeyi amaçlayan bu Toprak Mahsulleri Vergisi Kanun tasarısı 15 Mayıs 1943 tarih ve 6/1611 sayılı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuş, üç mahsul yılı uygulandıktan sonra 23 Ocak 1946 tarih ve 4840 sayılı yasa ile 1946'dan itibaren kaldırılmıştır. Kanunun gerekçesinde, ekonomik alanda meydana gelen zorlukların tüm ulusa dengeli biçimde bölüştürülmesi için maliyet fiyatları birkaç misli artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasına gerek görüldüğü belirtilmektedir. Tarım ürünlerini aynen ve nakdi olarak vergilendirmeyi amaçlayan Toprak Mahsulleri Vergisi, önce % 8 olarak uygulanmış, sonradan % 10'a çıkarılmıştır. Bu vergi sonunda hükümet, 110-130 milyon TL gelir beklemiştir. Vergi toprağı işletmeyenden değil, işleyip üreten köylülerden alınan bir vergiydi. Özellikle arazinin dar, üretimin sınırlı olduğu bölgelerde geçim sıkıntısı çeken köylü çoğu zaman yasal olmayan yollara başvurup, ürününü toprağı gömerek saklamaya çalışmıştır. Bu vergi de uygulamadan kaynaklanan hatalar ölçme usulünün ve harman işlerinin dağınıklığı, geniş bir memur kadrosunun masrafları ve tecrübesizlikleri gibi sebeplerden ötürü beklenen sonucu vermediği için başarılı olamamıştır. Hükümet 1.200.000 ton hububat elde etmeyi düşünürken ancak 600.000 ton hububat tahsil edebilmiştir.

---

<sup>29</sup> Koraltürk (2002), 592.

<sup>30</sup> Tezel (2002), 183.

<sup>31</sup> Koraltürk (2002), 592.

Bunun üzerine vergi üç mahsul yılı uygulandıktan sonra 23 Ocak 1946 tarih ve 4840 sayılı yasa ile 1946 yılından itibaren kaldırılmıştır.<sup>32</sup>

Savaş yıllarında hemen hemen hiç bir yatırım yapılamamış, sabit fiyatlarla fert başına düşen milli gelir de bu dönemde 100’den 78’e düşmüştür. Sabit fiyatlarla düşen milli gelir 1948’de 104’e çıkabilmiştir. Gayri Safi Milli Hasılda % 0.9’luk bir azalma olmuştur.<sup>33</sup> Devlet bu dönemde, sadece askerî gücün artırılmasına gayret etmiştir.<sup>34</sup> Diğer tüm alanlardaki işlevlerini bu yöne kaydırma eğilimi içerisine girmiştir. Daha önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de önemli millileştirme hareketlerinde bulunulmuştur. 1933 yılından sonra uygulanan devletçilik bu dönemde hızını arttırmış ve sertleşmiştir. Atatürk’ün devletçilik anlayışının ılımlı ve akılcı olmasına karşın İnönü’nün devletçilik anlayışı katı ve doktriner niteliktedir.<sup>35</sup>

İsmet İnönü, bu dönemde devletçilik ilkesinden olağanüstü derecede yararlanmış ki, Cumhurbaşkanlığı görevindeyken, savaş döneminde, kurulan her iki hükümetin de yoğun devlet müdahalesi uyguladıkları görülmüştür. Refik Saydam Hükümetinin uyguladığı iktisad politikaları, mevcut bütçe imkânları ile ordunun ve kentli nüfusun iâşe ihtiyacını karşılamayı, dış ticaretin doğrudan devlet denetiminde yapılmasını içeriyordu. Bu amaçla Milli Korunma Kanunu kabul edildi. Yine bu amaç doğrultusunda iç ve dış ticaretin denetlenmesi için İç ve Dış Ticaret Ofisi kuruldu. Ticaret Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan İâşe Müsteşarlığı ise özel ticaret üzerindeki devlet denetiminin fiilen kurulmasını amaçlıyordu. Bu düzenlemelere paralel olarak tarım ürünleri piyasa fiyatlarının altında ve devletin belirlediği fiyatlardan yine devlet tarafından satın alınıyor, pamuk, şeker gibi ürünler halka piyasa fiyatları üzerinden satılıyordu. Böylece devlete kaynak transferi sağlanmış oluyordu. Buna karşılık halkın temel gereksinimlerinden kömür ve buğday gibi ürünler devletin uyguladığı sübvansiyon sayesinde halka maliyetlerinin altında bir fiyatla ulaşıyordu. Ayrıca anamalların dağıtımı, devlet eliyle yapılıyor, özel sektörün kâr payı ise Milli Korunma Kanunu hükümlerine dayanılarak kontrol altında tutuluyordu. Savaş süresince, genel olarak ekonominin içinde bulunduğu koşullar bu tür etkenlerin zorlanmasıyla belirlenmiş oldu. İç piyasada mal hacminin daralmasıyla birlikte fiyatlar olağanüstü ölçüde arttı. İstifçilik, karaborsacılık yaygınlaştı.

---

<sup>32</sup> Güneş (2002), 620.

<sup>33</sup> Hiç (1980), 8; Eroğlu (1981), 56.

<sup>34</sup> Cillov (1970), 139.

<sup>35</sup> Hiç (2002), 544.

Özellikle dış ticaretle uğraşan tüccarlar büyük vurgunlar gerçekleştirdiler. Saraçoğlu Hükümeti döneminde ise iç ve dış piyasalarda savaş kısıtlıklarından doğan talep artışlarının çiftçi ve sanayici için teşvik edici olabileceği savı doğrultusunda kararlar alınmış, fiyatlar ve piyasa üzerindeki denetimler en aza indirilerek üretimin arttırılması amaçlanmıştır. Ayrıca istenen üretim artışı da gerçekleşmemiştir. Bunun yanı sıra savaş ekonomisinin uygulandığı bu zaman dilimi içerisinde yürürlüğe giren Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunları sosyal ve ekonomik alanda en çok dar gelirli kesimler üzerinde yıpratıcı olmuştur. Temel ihtiyaç maddelerindeki yolsuzluklardan etkilenen kentlerin ve kasabaların iâşesi önemli bir sorun oluştururken, illerde Valiliklerin denetiminde kurulan Fiyat Murakabe Komisyonları, İaşe Teşkilatları ve İhtikârî Tetkik Komisyonları ile halkın sırtındaki yük bir ölçüde kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu teşkilatların çalışmalarında görülen örgütsüzlük ve çıkar sağlama hesapları, çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir. Büyük kentler barındırdıkları nüfus bakımından ekmek, şeker, kahve, yakacak, gıyecek ve ilaç sıkıntısını ve yokluklarını had safhada yaşamışlardır. Fırınlarda saatler süren kuyruklar ve didişmelerden sonra alınabilen, kimi zaman mısır unundan kimi zaman çavdar, saman ve arpa karışımından yapılan, buğdayı az ekmeğe talim edilen bir süreç yaşandı. Bu süreçte beslenme yetersizliğinden, pislikten, yoksulluktan kaynaklanan verem, tüberküloz, tifo, lekeli humma ve sıtma gibi hastalıklarda önemli bir artış gözlenmiştir.<sup>36</sup>

Savaş sonrası dönem olarak da isimlendirebileceğimiz 1945–1950 dönemi Türkiye ekonomisi ise savaşın sıkıntılı izlerini taşıyan ve hem siyasi hem iktisadi bakımdan bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.<sup>37</sup> Nitekim İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra ülkede bu devreye zor bir mali durumla girildi. Hayat aşağı yukarı dört misli pahalılaştı. Sınâî teçhizatının birçoğu yıpranmış, piyasalar ithal mal bakımından tamamen boşalmıştı.<sup>38</sup> Bu arada çok partili hayata geçiş, Batı dünyası ile yakınlaşma çabaları çerçevesinde ekonomik kalkınma ikinci plana atılmıştır. Ancak bütün bu olumsuz etmenlere karşın, bu dönemde Türkiye dış borçlarını ödediği gibi önemli ölçüde altın ve döviz stoku da yapmıştır. Hükümet 7 Eylül 1946'da bir devalüasyon gerçekleştirerek, Türk parasının kıymetini % 50 nispetinde düşürdü. Doların değeri 1.28 TL'den 2.81 TL'ye yükseldi. Sterlinin değeri 11.31 TL olarak

---

<sup>36</sup> Güneş (2002), 620.

<sup>37</sup> Boratav (1998), 73; Başol (1983), 64.

<sup>38</sup> Cillov (1970), 139.

## 1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

belirlendi. Bunun üzerine eldeki ihraç malları ucuz fiyatlarla satıldı.<sup>39</sup> Fakat ithal eşyanın tabiatıyla pahalılaşması karşısında devletin sınaî yatırımlarına daha fazla para harcaması icap etti. Üstelik devlet işletmelerinin verimli olmayan çalışma tarzı üretimin maliyetini mütemadiyen yükseltti. Öte yandan harp sona erip Avrupa sınaî memleketleri istihallerinin hızla artması karşısında fiyatlar gerilemiş ve memlekete bol miktarda tüketim eşyası girmeye başlamıştır. Bu sûretle eldeki mevcut döviz stokları kısa zamanda erimeye yüz tutmuştur.<sup>40</sup> Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de devletçilik politikasının kısmen gevşemiş olmasıdır. Ülke ihtiyaçları dikkate alınarak müteşebbisler yeni yatırımlara başlamışlardır. Ancak, savaş sonrası ülkenin dev endüstriyel yatırımları yalnız kendi kaynaklarıyla başaramayacağı anlaşılmıştır.<sup>41</sup> Ayrıca harp dolayısıyla 1938–1945 yıllarında kalkınma hamlesinin duraklamasıyla kaybedilen zamanın da telafi edilmesi gerekiyordu. İşte bu arzu ile tekrar yabancı sermaye teminine gayret sarf edilmeye başlanmıştır. Avrupa’yı iktisadî bakımdan kalkındırmak maksadıyla hazırlanan Marshall Yardım Planı’ndan 1949 yılından itibaren yararlanılmaya başlanmış, nitekim Türkiye Marshall Planı’ndan 50 milyon dolar yardım almıştır. Bu dönemde iç üretim hacminde de gelişme kaydedilmiştir ve 1946’da 146 olan sınaî istihsal indeksi, 1949’da 178’e yükselmiştir. Emisyon miktarında da beş sene zarfında belirli bir değişiklik olmamış ve toptan fiyatlar indeksi aşağı yukarı sabit kalmıştır. Bu devrenin iktisadî politikasında kararsızlık büyük bir rol oynamıştır.<sup>42</sup>

### C-) İstatistikî Veriler Işığında 1940 ve 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

1940 ve 1950 yılları arasında Türkiye’de çeşitli alanlardaki fiyat artışları diğer dönemlerle karşılaştırıldığında çok hareketli bir seyir takip etmiştir. Bunda da daha önce değindiğimiz üzere bu dönemin hemen hemen yarısına hâkim olan İkinci Dünya Savaşı etkilidir. Türkiye savaşa girmediği halde savaşın olağanüstü koşullarından etkilenmiştir. Bu nedenle ülke genelinde her çeşit ürünün fiyatı artmıştır. Ülkede olağanüstü bir enflasyon görülmüştür. Meydana gelen tüm bu gelişmelerde halka yansımış ve Türk toplumu oldukça zor günler geçirmiştir. Yaşanan bu sıkıntıların temelindeki nedenlerin

<sup>39</sup> Başol (1983), 64; Cillov (1970), 139; Tezel (2002), 167; Bu devalüasyonla birlikte 1947 yılından itibaren ihracat dengesizlik gösterirken; ithalat sürekli artmaya devam etmiş ve dış ticaret açık vermiştir.

<sup>40</sup> Cillov (1970), 140.

<sup>41</sup> Başol (1983), 64.

<sup>42</sup> Cillov (1970), 64.

anlaşılabilmesi için halkın temel ihtiyaçları olan gıda maddelerini, para ve altın kurlarını, gayri safi milli hâsıla ve diğer kurlardaki artışları müşahede edeceğiz.

### 1-) Halkın Temel İhtiyaçları

Bu kısımda ekme, buğday unu, pirinç, kesme şeker, toz şeker, tuz, koyun eti, yumurta, zeytinyağı, yemeklik margarin, süt, beyaz peynir ve çay gibi halkın temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını inceleyeceğiz. Bilindiği üzere herhangi bir ihtiyaç maddesi ülkenin her yerinde aynı fiyata satılmamaktaydı. Bölgeler, hatta şehirler arasında dahi farklılıklar bulunabilmekteydi. Bundan dolayı Türkiye'nin geneli hakkında bilgi vermesi açısından üç büyük şehri pilot şehirler olarak alacağız.

#### a-) Ekme

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları EKMEK (TL/Adet)*	ŞEHİRLER		
	YILLAR	İstanbul	Ankara <sup>43</sup>
1940	0,10	0,11	-
1941	0,13	0,12	-
1942	0,25	0,25	-
1943	0,39	0,41	-
1944	0,30	0,32	0,30
1945	0,33	0,33	0,32
1946	0,31	0,31	0,31
1947	0,30	0,30	0,29
1948	0,29	0,31	0,28
1949	0,39	0,35	-
1950	0,36	0,36	-

Tablo-1

\* Fiyatlar TL bazında verilmiştir. 1 TL 100 kuruşa eşittir. Yani 0.10 TL, 10 kuruştur.

<sup>43</sup> İstatistikî Göstergeler (1996), 305-372. Ankara ve İstanbul şehirlerine ait tüm fiyat istatistikleri bu kaynaktan alınmıştır.

<sup>44</sup> İstatistik Yıllığı (1949), 208-213. İzmir şehrine ait tüm fiyat istatistikleri bu kaynaktan alınmıştır.

## 1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

Bilindiği üzere ekmeğin temel ihtiyaç maddelerinin en önde gelenidir. 1940 ve 1950 yılları arasında fiyatı önemli ölçüde artmıştır. 1939–1945 yılları arasında üretici kesimin büyük bir bölümünün silah altına alınması, savaşın getirdiği ağır yükümlülükler, ülkede savaş ekonomisi uygulamalarından ötürü ithalatın çok azalması ve bazı çıkarıcı tüccarların stok yapması nedeniyle piyasalar ve dengeler altüst olmuş, arz-talep dengesi bozulmuş ve ekmeğin fiyatları da savaştan sonraki dönemde savaştan önceki döneme nazaran 4 kat artmıştır. 1940 yılında İstanbul’da 0,10 TL, Ankara’da 0,11 TL olan ekmeğin fiyatı düzenli olarak 1943 yılına kadar artmış bu yılda İstanbul da ekmeğin fiyatları 0,39 TL, Ankara da 0,41 TL’ye kadar yükselmiştir. Bu verilerden açıkça anlaşılacağı üzere savaş ortamında ekmeğin fiyatı yaklaşık 4 kat artmıştır. Ancak 1944 yılına geldiğinde özellikle savaşın sonunun yaklaşması, galip tarafından belli olmasıyla fiyatlarda bir rahatlama olmuştur. 1944 yılında ekmeğin fiyatları İstanbul’da 0,30 TL, Ankara’da 0,32 TL ve İzmir’de 0,30 TL olarak belirlenmiştir. 1950 yılında İstanbul’da 0,36 TL olan ekmeğin fiyatı yine Ankara’da 0,36 TL olmuştur. 1940 ve 1950 yılları karşılaştırıldığında ekmeğin fiyatı 10 yıllık zaman zarfında 3,5 katlık bir artış göstermiştir.

### b-) Buğday Unu

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
BUĞDAY UNU (TL/kg)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,19	0,15	-
1941	0,23	0,18	-
1942	-	-	-
1943	-	-	-
1944	-	-	-
1945	-	0,52	-
1946	0,54	0,45	0,51
1947	0,55	0,44	0,54
1948	0,61	0,52	0,58
1949	0,66	0,56	-
1950	0,59	0,51	-

Tablo-2

Yenal Ünal

1940 yılında İstanbul'da buğday ununun fiyatı 0,19 TL yani 19 kuruş iken; Ankara'da 0,15 TL yani 15 kuruştur. 1950 yılına gelindiğinde mamulün fiyatı İstanbul'da 0.59 TL, Ankara'da 0.51 TL seviyesine yükselmiştir. Yani 10 sene zarfında 3 katı oranında bir artış gerçekleştirmiştir.

**c-) Pirinç**

<b>Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları</b>			
<b>PİRİNÇ (TL/kg)</b>			
<b>YILLAR</b>	<b>ŞEHİRLER</b>		
	<b>İstanbul</b>	<b>Ankara</b>	<b>İzmir</b>
<b>1940</b>	0,34	0,28	-
<b>1941</b>	0,46	0,38	-
<b>1942</b>	0,94	0,90	-
<b>1943</b>	1,70	1,49	-
<b>1944</b>	1,53	1,39	1,48
<b>1945</b>	1,50	1,35	1,45
<b>1946</b>	1,50	1,45	1,42
<b>1947</b>	1,47	1,28	1,45
<b>1948</b>	1,38	1,23	1,40
<b>1949</b>	1,34	1,24	-
<b>1950</b>	1,34	1,24	-

**Tablo-3**

1940 yılında İstanbul'da pirincin fiyatı 0,34 TL yani 34 kuruş iken Ankara'da 0,28 TL yani 28 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren pirincin fiyatı, II. Dünya Savaşı'nın olağan üstü koşulları sonucunda 1943 yılına kadar sürekli bir artış göstermiştir. 1943 yılında ürünün fiyatı İstanbul'da 1,70 TL; Ankara'da 1,49 TL olarak belirlenmiştir. Bu 5 katlık bir artış demektir. 1950 yılına gelindiğinde ürünün İstanbul'daki fiyatı 1,34 TL Ankara'daki fiyatı 1,24 TL olarak gerçekleşmiştir. Genel anlamda baktığımızda 1940 yılına nazaran 1950 yılında pirincin fiyatı 4 katlık bir artış gerçekleştirmiştir.



1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

d-) Kesme Şeker

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları:			
KESME ŞEKER (TL/kg)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,38	0,40	-
1941	0,47	0,50	-
1942	1,65	1,68	-
1943	3,43	3,45	-
1944	2,19	2,19	2,14
1945	2,09	2,08	2,05
1946	1,87	1,85	1,84
1947	1,46	1,46	1,46
1948	1,60	1,59	1,61
1949	1,98	1,99	-
1950	1,86	1,89	-

**Tablo-4**

Kesme Şekerin 1940 yılında İstanbul’daki fiyatı 0,38 TL, Ankara’daki fiyatı 0,40 TL’dir. 1943 yılında bu fiyatlar İstanbul’da 3,43 TL, Ankara’da 3,45 TL olarak gerçekleşmiştir. Artış oranı 8 kattan daha fazladır. Bu enflasyon ortamının doğurduğu bir patlama, savaşın bir etkisidir. 1950 yılında ürünün İstanbul’daki fiyatı 1,86 TL ve Ankara’daki fiyatı 1,89 TL olarak gerçekleşmiştir. 1940 yılına nazaran 1950 yılındaki artış oranı yaklaşık 5 kattır.

## e-) Toz Şeker

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
TOZ ŞEKER (TL/kg)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,34	0,36	-
1941	0,44	0,46	-
1942	1,46	1,49	-
1943	3,24	3,36	-
1944	1,96	1,97	1,91
1945	1,86	1,86	1,80
1946	1,65	1,64	1,60
1947	1,13	1,10	1,10
1948	1,28	1,26	1,28
1949	1,74	1,72	-
1950	1,58	1,56	-

Tablo-5

1940–1950 yılları arasında toz şekerin fiyatı hemen hemen kesme şeker benzer bir hareketlilik göstermiştir. Kesme şekerin fiyatı her üç ilde de bütün bu 10 yıllık dönemde toz şekerin fiyatından yüksek olmuştur. 1940 yılında toz şekerin İstanbul'daki fiyatı 0,34 TL, Ankara'daki fiyatı 0,36 TL'dir. 1943 yılında ürünün İstanbul'daki fiyatı 3,24 TL'ye Ankara'daki fiyatı 3,36 TL'ye yükselmiştir. Artış oranı yaklaşık 9 kattır. 1950 yılında İstanbul'da toz şekerin kilogramı 1,58 TL'den Ankara'da 1,56 TL'den satılmıştır. 1940 yılına nazaran 1950 yılındaki artış 4 kattır.

1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

f-) Tuz

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
TUZ(TL/kg)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,06	0,07	-
1941	0,06	0,08	-
1942	0,09	0,10	-
1943	0,12	0,15	-
1944	0,12	0,17	0,10
1945	0,12	0,24	0,10
1946	0,12	0,21	0,10
1947	0,12	0,16	0,10
1948	0,12	0,16	0,10
1949	0,12	0,19	-
1950	0,12	0,15	-

Tablo-6

Açıkça görüldüğü üzere 1940 yılında 0,06–0,07 yani 6–7 kuruş seviyesinde olan tuzun fiyatı 1950 yılında 2 katı oranında artarak 12 kuruş seviyesine yükselmiştir. Şu ana kadar incelediğimiz ürünler arasında fiyatları ve yılları temel aldığımızda en az hareketliliğin tuz ürününde olduğunu görüyoruz.

## g-) Koyun Eti

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
KOYUN ETİ (TL/Kg)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,52	0,44	-
1941	0,61	0,56	-
1942	1,34	1,07	-
1943	1,96	1,60	-
1944	2,03	1,76	1,91
1945	1,90	1,65	1,73
1946	2,00	1,67	1,63
1947	2,10	1,80	1,86
1948	2,36	1,94	2,17
1949	2,67	2,03	-
1950	2,34	1,95	-

Tablo-7

1940 yılında koyun etinin, İstanbul'daki fiyatı 0,52 TL, Ankara'daki fiyatı 0,44 TL'dir. 1950 yılında ise İstanbul'da koyun etinin fiyatı 2,34 TL, Ankara'da ise 1,95 TL'dir. Genel itibariyle değerlendirdiğimizde 1940 yılına nazaran 1950 yılında koyun etinin fiyatı 4 katlık bir artış göstermiştir.

1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

ğ-) Yumurta (Adet)

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
YUMURTA (TL/Adet)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,02	0,02	-
1941	0,02	0,03	-
1942	0,05	0,05	-
1943	0,08	0,09	-
1944	0,08	0,08	0,08
1945	0,08	0,08	0,08
1946	0,08	0,08	0,08
1947	0,10	0,08	0,08
1948	0,10	0,09	0,10
1949	0,10	0,09	-
1950	0,09	0,09	-

**Tablo-8**

1940 yılında 2 kuruş olan yumurtanın fiyatı 1950 yılında 9 kuruş seviyesine yükselmiştir. Bu 4 katlık bir artış demektir.

## h-) Zeytin Yağı

Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları			
ZEYTİNYAĞI (TL/Lt)			
YILLAR	ŞEHİRLER		
	İstanbul	Ankara	İzmir
1940	0,60	0,62	-
1941	0,81	0,85	-
1942	1,37	1,46	-
1943	2,08	2,02	-
1944	2,59	2,50	2,20
1945	1,80	1,84	1,72
1946	2,68	2,63	2,43
1947	2,76	2,55	2,23
1948	2,46	2,40	1,98
1949	2,63	2,62	-
1950	2,31	2,25	-

Tablo-9

1940 yılında zeytinyağının, İstanbul'daki fiyatı 0,60 TL, Ankara'daki fiyatı ise 0,62 TL'dir. Savaş yıllarında ürünün fiyatı yaklaşık 4 katlık bir artış göstermiştir. 1944 yılında bu ürünün İstanbul'daki fiyatı 2,59 TL'ye Ankara'da 2,50 TL'ye, İzmir'de 2,20 TL'ye yükselmiştir. 1950 yılında ise zeytinyağının İstanbul'daki fiyatı 2,31 TL Ankara'daki fiyatı ise 2,25 TL olarak belirlenmiştir. 1940 yılına nazaran 1950 yılındaki artış oranı yaklaşık 4 kattır.

1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

ı-) Süt

<b>Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları</b>			
<b>SÜT (TL/Lt)</b>			
<b>YILLAR</b>	<b>ŞEHİRLER</b>		
	<b>İstanbul</b>	<b>Ankara</b>	<b>İzmir</b>
<b>1940</b>	0,15	0,19	-
<b>1941</b>	0,21	0,21	-
<b>1942</b>	0,38	0,34	-
<b>1943</b>	0,51	0,57	-
<b>1944</b>	0,60	0,63	0,53
<b>1945</b>	0,60	0,58	0,50
<b>1946</b>	0,59	0,61	0,50
<b>1947</b>	0,60	0,58	0,57
<b>1948</b>	0,60	0,63	0,53
<b>1949</b>	0,60	0,68	-
<b>1950</b>	0,60	0,66	-

**Tablo-10**

1940 yılında sütün litresi, İstanbul’da 15 kuruş, Ankara’da ise 19 kuruş iken 1950 yılında bu fiyat oranı İstanbul’da 60 kuruş; Ankara’da ise 66 kuruş seviyesine çıkarak 4 katlık bir artış göstermiştir.

**i-) Beyaz Peynir**

<b>Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları</b>			
<b>BEYAZ PEYNİR (TL/kg)</b>			
<b>YILLAR</b>	<b>ŞEHİRLER</b>		
	<b>İstanbul</b>	<b>Ankara</b>	<b>İzmir</b>
<b>1940</b>	0,49	0,54	-
<b>1941</b>	0,65	0,63	-
<b>1942</b>	1,15	1,10	-
<b>1943</b>	1,55	1,67	-
<b>1944</b>	1,94	2,02	-
<b>1945</b>	2,16	2,07	-
<b>1946</b>	1,94	2,29	-
<b>1947</b>	2,23	2,08	-
<b>1948</b>	2,26	-	-
<b>1949</b>	2,48	2,32	-
<b>1950</b>	2,20	2,16	-

**Tablo-11**

Beyaz Peynirin 1940 yılında İstanbul'daki fiyatı 0,49 TL, Ankara'daki fiyatı ise 0,54 TL'dir. 1950 yılına gelindiğinde ürünün fiyatında 4,5 katlık bir artış gerçekleşmiş ve ürünün İstanbul'daki fiyatı 2,20 TL ve Ankara'daki fiyatı 2,16 TL olarak belirlenmiştir.

**2-) Para Kurlarındaki Artışlar**

Bu kısımda ise Sterlin, Dolar ve Fransız Frangının 1944 ve 1948 yılları arasındaki fiyat artışlarını inceleyeceğiz.



1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

a-) Sterlin

İstanbul Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsasında <sup>45</sup>												
STERLİN (1 Sterlin Karşılığı TL olarak)												
Aylar												
Yıllar	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	I	II	Toplam
1944	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,21	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22
1945	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,22	5,21	5,21	5,21	5,21	5,21	5,21
1946	5,21	5,21	5,21	5,22	5,22	5,22	5,22	11,28	11,29	11,32	11,32	7,24
1947	11,30	11,33	11,34	11,37	11,31	11,29	11,31	11,32	11,33	11,36	11,36	11,33
1948	11,37	11,38	11,38	11,38	11,38	11,33	11,33	11,38	11,36	11,32	11,29	11,37

Tablo-12

Tablo 14’de Sterlin’in İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 1944 ve 1948 yılları arasındaki fiyatları TL bazında verilmiştir. İngiliz Sterlini, 1944 yılından başlayıp 1946 yılının 9. ayına kadar 5,22 seviyesinde kalmıştır. Daha önce değindiğimiz üzere 7 Eylül 1946’da Türk hükümeti Türk parasının değerini %50 oranında düşürmüştü. Bu nedenle sterlinin fiyatı 1946 yılının 9. ayında 2 katı artarak 11,28 TL seviyesine çıkmış ve 1947 ile 1948 yıllarında da 11,30 TL seviyesinde kalmıştır.

<sup>45</sup> İstatistik Yıllığı (1949), 208–213.

## b-) Dolar

İstanbul Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsasında <sup>46</sup>													
DOLAR (1 Dolar Karşılığı TL olarak)													
Aylar													
Yıllar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
1944	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,31	1,30	1,30	1,30	1,30
1945	1,31	1,31	1,30	1,30	1,30	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31
1946	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	1,31	2,80	2,80	2,80	2,81	1,81
1947	2,81	2,81	2,81	2,81	2,81	2,81	2,82	2,82	2,82	2,82	2,82	2,82	2,81
1948	2,81	2,80	2,80	2,80	2,80	2,80	2,81	2,81	2,80	2,80	2,80	2,80	2,80

Tablo-13

Tablo 15’de Dolar’ın İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında 1944 ve 1948 yılları arasındaki fiyatları TL bazında verilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere 1 Dolar’ın 1944 yılındaki fiyatı 1,30 TL civarındadır. Doların bu fiyat seviyesi çok az kıpırdamalar haricinde 1946 yılının 9. ayında kadar bu seviyede kalmış ancak 7 Eylül 1946’da yapılan devalüasyonla Türk parasının değeri %50 oranında düşürmüştü ve 1 doların fiyatı 1,31 TL’den 2,80 TL’ye çıkarak 2 katı oranında bir artış göstermiştir. 1947 ve 1948 yıllarında da doların fiyatı bu seviyede kalmıştır. 1 Doların 1940 yılındaki fiyatı ise 1,38 TL, 1941’de 1,32 TL, 1942’de 1,31 TL, 1949’da 2,80 TL, 1950 yılında da 2.80 TL olarak gerçekleşmiştir.<sup>47</sup>

<sup>46</sup> İstatistik Yıllığı (1949), 208–213.

<sup>47</sup> Pakdemirli (1995), 11.

## c-) Fransız Frangı

İstanbul Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsasında <sup>48</sup>													
FRANSIZ FRANGI (100 Fransız Frangı Karşılığı TL olarak)													
Aylar													
Yıllar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
1944	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1946	-	-	-	-	1,09	1,08	1,09	1,03	2,35	2,35	2,35	2,35	1,72
1947	2,35	2,36	2,36	2,36	2,35	2,36	2,36	2,34	2,35	2,35	2,35	2,35	2,35
1948	2,35	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	-	-	-	-

Tablo 14

Tablo 16’da 100 Fransız Frangının Türk Lirası olarak karşılığı verilmiştir. Görüldüğü üzere 1946 yılının 5. ayında 1,09 TL seviyesinde olan 100 Fransız Frangı daha önce değindiğimiz devalüasyonla beraber çıkışa geçmiş ve 2,35 TL seviyesine çıkmış, 1948 yılının ilk ayına kadar da bu seviyede kalmış, aynı yılın 2. ayında ise 1.30 TL seviyesine düşmüştür.

<sup>48</sup> İstatistik Yıllığı (1949), 208–213.

### 3-) Altın Kurlarındaki Artışlar

Bu kısımda 1940 ve 1950 yılları arasında Külçe, Cumhuriyet, Reşat ve ortalama altın fiyatlarının tetkikini yapacağız.

#### a-) Külçe, Cumhuriyet ve Reşat Altınları

Ortalama Altın Satış Fiyatları			
	Külçe	Cumhuriyet <sup>49</sup>	Reşat <sup>50</sup>
YILLAR	TL/gr	TL/Adet	TL/Adet
1940	2,5	-	21,06
1941	3,4	-	25,57
1942	4,6	-	33,24
1943	4,5	-	33,84
1944	5,3	-	38,30
1945	5,3	-	35,93
1946	4,9	33,1	33,73
1947	4,8	33,1	33,25
1948	5,6	37,9	41,10
1949	6,1	37,9	44,14
1950	5,2	34,9	39,33

Tablo 17’de 1940 ve 1950 yılları arası için Külçe, Cumhuriyet ve Reşat altınlarının fiyatları gösterilmiştir. Buna göre Külçe altınının gramı 1940 yılında 2,5 lira iken 1950 yılında 5,2 liraya yükselerek 2 katlık bir artış göstermiştir. Cumhuriyet altınının adeti 1950 yılında 34,9 lira olarak belirlenmiştir. Reşat altının adeti 21,06 lira iken 1950 yılında 39,33 liraya yükselerek yine 2 katlık bir artış göstermiştir.

Tablo-15

#### 4-) Gayri Safi Milli Hâsıla ve Toptan Eşya Fiyatlarındaki Artışlar

Bu son kısımda da gayri safi milli hâsıla ve toptan eşya fiyatlarındaki artışları inceleyeceğiz.

<sup>49</sup> İstatistikî Göstergeler (1996), 305-372. Külçe ve Cumhuriyet altınlarının fiyatları bu kaynaktan alınmıştır.

<sup>50</sup> Pakdemirli (1995), 11.

c-) Toptan Eşya Fiyatları İndeks Sayılarındaki Artışlar:

Toptan Eşya Fiyatları İndeks Sayıları <sup>51</sup>									
Gıda Maddeleri ve Yemler						Sanayi Hammaddeleri ve Yarı Mamulleri			
Yıllar	Genel İndeks	Toplam	Nebati Gıda Maddeleri	Hayvanlar	Hayvan Ürünleri	Toplam	Dokuma Maddesi	Akaryakıt	Yapı Malzemesi
1940	27	24	25	19	23	34	32	48	26
1941	38	34	36	27	31	45	37	63	35
1942	73	76	85	59	60	67	49	88	64
1943	127	147	178	105	79	81	66	110	77
1944	98	102	108	91	90	90	78	125	81
1945	45	96	101	86	94	93	78	93	84
1946	92	95	100	82	92	85	75	94	82
1947	93	93	95	97	95	92	81	109	92
1948	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1949	108	110	115	102	104	104	110	113	88
1950	97	98	104	93	92	94	114	102	78

Tablo 18

<sup>51</sup> İstatistikî Göstergeler (1996), 305–372.

**a-) Gayri Safi Milli Hâsıla**

Gayri Safi Milli Hasıla			GSMH Büyüme Hızları <sup>52</sup>	
	Cari Üretici Fiyatlarıyla GSMH	Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH	Cari Fiyatlarla	Kişi Başına GSMH Cari Fiyatlarıyla
YILLAR	Milyon TL	TL	%	%
1940	2403,4	134,9	16,5	14,5
1941	2992,3	166,1	24,5	23,1
1942	6195,9	340,4	107,1	104,9
1943	9231,7	501,8	49,0	47,4
1944	6684,7	359,5	-27,6	-28,4
1945	5469,8	291,1	-18,2	-19,0
1946	6857,8	357,1	25,4	22,7
1947	7542,6	384,4	10,0	7,6
1948	9492,9	476,5	25,9	24,0
1949	9054,4	444,7	-4,6	-6,7
1950	9694,2	465,9	7,1	4,8

**Tablo 16**

Tabloda görüldüğü üzere 1940 yılında 2403,4 milyon TL seviyesinde olan GSMH 1944 yılındaki %-27,6'lık, 1945 yılındaki %-18,2'lik ve 1949 yılındaki %-4,6'lık düşüşler dışında sürekli artmış ve nitekim 1950 yılında 9694,2 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Cari üretici fiyatlarıyla kişi başına düşen GSMH'da da yine aynı şekilde, 1944, 1945 ve 1949 yılları dışında sürekli bir artış gözlenmiştir. Nitekim 1940 yılında 134,9 TL olan kişi başına GSMH, 1950 yılında 465,9 TL seviyesine ulaşmıştır.

<sup>52</sup> İstatistikî Göstergeler (1996), 305-372.

**b-) Gayri Safi Milli Hâsıla Sektör Payları**

Gayri Safi Milli Hâsıla Sektör Payları <sup>53</sup>						
Cari Fiyatlarla						
Gayri Safi Milli Hâsıla’da Sektör Payları(%)				GSMH Sektörel Büyüme Hızları (%)		
YILLAR	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1940	38,5	18,6	42,9	15,1	20,4	16,1
1941	37,0	19,3	43,7	19,6	29,7	26,7
1942	51,2	13,3	35,5	186,3	42,5	68,5
1943	56,5	10,7	32,8	64,5	19,5	37,6
1944	44,1	15,4	40,5	-43,5	4,1	-10,5
1945	38,3	16,1	51,8	-28,9	-14,4	4,6
1946	45,6	14,7	39,7	49,2	14,6	-3,9
1947	38,4	15,2	46,3	-7,3	14,2	28,3
1948	45,2	14,0	40,8	47,9	15,7	10,9
1949	40,1	14,9	44,9	-15,3	1,6	5,0
1950	41,7	14,6	43,7	11,3	5,0	4,0

**Tablo 17**

1940 yılında GSMH’da Tarım % 38,5’lik Sanayi % 18’lik ve Hizmetlerde % 42,9’luk bir pay almışlardır. En büyük pay Hizmetler sektöründe iken en küçük pay sanayi sektöründedir. 1950 yılına kadar bu üç sektörün GSMH’nin içerisindeki oranları zaman zaman değişmiş 1950 yılında Hizmet sektörü yine 1. sıraya yükselmiştir. Bu yılda Hizmet sektörü GSMH’den % 43,7’lik, tarım % 41,7 ve Sanayi %14,6’lık bir dilim almışlardır.

<sup>53</sup> İstatistikî Göstergeler (1996), 305–372.

Tablo 20’de Gıda Maddeleri ve Yemler ile Sanayi Hammaddeleri ile Yan mamullerin indeks sayıları 2 ayrı bölümde gösterilmiştir. Sanayi maddelerinin toplam indeksi 1940 yılında 34 iken, 1950 yılında 94 olarak gerçekleşmiştir. Gıda maddelerinin toplam indeksi ise 1940 yılında 24 iken 1950 yılında 98’e yükselmiştir. Genel indekse bakıldığında 1940 yılında 27 olan indeks 1950 yılında 97’ye yükselmiştir ki bu verilerde bize Toptan Eşya fiyatlarının 10 sene zarfında ne kadar arttığını göstermektedir.

### **Sonuç:**

29 Ekim 1923’de Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ülke sosyal, ekonomik ve her türlü alanda oldukça kötü bir durumdaydı. Mustafa Kemal Atatürk devletin kuruluşunu müteakip, bu kötü durumu tersine çevirebilmek için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Bu çabalar istenilen seviyede olmasa bile; sonuç vermiş ve özellikle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ülkenin çeşitli yerlerine fabrikalar ve endüstri kuruluşları hizmete açılmıştır. Tarım ve hayvancılığın gelişmesi için gereken büyük uğraşlar verilmiştir.

1939 yılında başlayan II. Dünya savaşı tüm Dünyayı olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiştir. Savaşın başlamasıyla ülkede uygulanan eski ekonomik sistemler derhal terk edilerek, savaş ekonomisi uygulamalarına geçilmiştir. Kurtuluş savaşı yıllarında olduğu gibi Türk halkı bu dönemde de oldukça büyük ekonomik sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Savaş söz konusu olduğundan kısa sürede yurt çapında vurgunculuk ve karaborsa başlamıştır. Savaşın kokusunu hisseden birçok tüccar, bazı malları stoklamıştır. Bu mallar ülkeye gelmemeye başlayınca stoktaki malların değeri oldukça yükselmiştir. Öte yandan tarafsızlığına -rağmen büyük bir ordunun beslenmesi gereği, üreten kuşakların tarım alanından çekilmesi gerekmiştir. Bu da tarımsal üretimin düşmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca ülkede ağır savaş ekonomisi uygulamalarına geçilmesi malların fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Türkiye’nin 3 büyük ili olan Ankara, İstanbul ve İzmir de fiyat artışları olağanüstü seviyelere ulaşmıştır. Savaşın çıktığı 1939 yılı ile 1945 yılı arasında Ankara’da fiyatlar genelde % 250 dolayında artmıştır. Bu artışlar tüm Türkiye geneline yorumlandığında bu dönemde halkın çektiği sıkıntılar çok daha iyi anlaşılabilir. Bu dönem için fiyat artışlarının rekor düzeye ulaştığı yıllar, yılda % 69,7 ile 1942 ve yılda % 63,1 ile 1943 yılları olmuştur. Tüm Türkiye genelinde 1938–1945 yılları arasında malların artış oranı % 400 olarak



## 1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

gerçekleşmiştir. İlginç olan bir nokta ise savaş döneminde Türkiye’deki enflasyon oranının savaşan ülkelerden daha yüksek olmasıdır.<sup>54</sup>

Savaş yıllarında Türkiye’de aralarında derin bir uçurum olan iki tabaka oluşmuştur: Bir yanda kolay para kazanan bir grup insan; diğer yanda ise küçük çiftçi, küçük üretici, emekçi, küçük ve orta derecedeki memurlardan oluşan milyonlarca kişi. Dar gelirli olarak adlandırılan bu grup insanların yaşama koşulları her geçen gün bozulmuştur. Kısacası savaşın doğurduğu olağanüstü fiyat artışları bir kesime çıkar sağlarken ülkenin geri kalan kısmına büyük acılar yaşatmıştır. Dönem hükümetleri bütün bunları dengeleyebilmek için bir takım kanunlar çıkarmışlarsa da, bu kanunlar istenilen neticeyi verememiştir. Fiyat artışları spekülasyonu ve karaborsayı daha da tırmandırmıştır. Ticari karlar olağan üstü ölçülerde şişmiştir. Yeni savaş zenginleri türemiştir. Fiyat artışları milli gelirin sanayi sektörleri lehine yeniden dağılımına neden olmuştur.

1946–1950 savaş sonu devresinde fiyatlar yılda ortalama % 3–4 civarında artarak nispi bir istikrara kavuşmuştur. Bu dönemde fiyat değişmelerini etkileyen ve tesirleri birbirlerine ters yönde çalışan 2 önemli faktör vardır. Birincisi tedavüldeki para miktarı azalması, diğeri ise 1946 Eylül’ünde yapılan devalüasyon olayıdır.

## BİBLİYOGRAFYA

- AKBAY 2003 İshak Akbay, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 15.10.2003.
- AKSOY Yaşar Aksoy, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisad Kongresi (17 Şubat–4 Mart 1923)*, Mayat Matbaacılık.
- BAŞKAYA 1991 Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, Doz Yayınları, 1991.
- BAŞOL 1983 Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983.
- BERK 2003 Mehmet Berk, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 28.07.2003.
- BORATAV 1998 Korkut Boratav, *Türkiye İktisad Tarihi*, 6. bs. Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998.

---

<sup>54</sup> Şahin (1990), 88–89.

- CİLLOV 1970 Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, 3. bs. İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.
- CİLLOV 1973 Haluk Cillov, *Türkiye Milli Gelirindeki Gelişmeler*, Türkiye Ekonomisinin Elli Yılı: (Seminer- Tebliğler ), Bursa İktisadi ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, İstanbul, 1973.
- ÇEVİK 2003 Abdullah Çevik, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 02.07.2003.
- EROĞLU 1981 Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Devletçilik*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981.
- GÜNEŞ 2002 Günver Güneş, *Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri*, Türkler Ansiklopedisi, c. 17. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- HİÇ 2002 Mükerrerem Hiç, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Türkler Ansiklopedisi, c.17, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- HİÇ 1980 Mükerrerem Hiç, *Türkiye Ekonomisinin Analizi*, İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.
- İNAN 1972 Ayşe Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin 1. Sanayi Planı (1933)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- İNAN 1982 Ayşe Afet İnan, *İzmir İktisad Kongresi, (17 Şubat- 4 Mart 1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1982.
- İNAN 1973 Ayşe Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyetinin 2. Sanayi Planı (1936)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.
- İSTATİSTİKİ GÖSTERGELER 1996 *İstatistikî Göstergeler (1923–1995)*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.
- İSTATİSTİK YILLIĞI 1949 *İstatistik Yıllığı*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, c. 17, İstanbul, 1949.
- KEYDER 1983 Çağlar Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Dost Kitabevi, Ankara, 1983.
- KEYDER 1990 Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, çev. Sabri Tekay, 12. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- KILIÇBAY 1984 Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

## 1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

- KOLAÇ 2002 Bedrettin Kolaç, *Türkiye Hububat Politikaları*, (1923–1950), Türler Ansiklopedisi, c. 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- KORALTÜRK 2002 Murat Koraltürk, *Türkiye Ekonomisi* (1923–1960), Türler Ansiklopedisi, c. 17, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- KÖSEOĞLU 2003 Erdoğan Köseoğlu, *Fiyat Artışları Konusunda Sözlü Tarih Çalışması*, 10.10.2003.
- PAKDEMİRLİ 1995 Ekrem Pakdemirli, *Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923’ten Günümüze*, 3. bs. İstanbul, 1995.
- SEVGİ 1994 Cezmi Sevgi, *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul, 1994.
- ŞAHİN 1990 Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Bursa, 1990.
- TEZEL 2002 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, 5. bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- TOKGÖZ Erdinç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–2001)*, 6. bs. İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.
- TÜRKİYE’DE TARIM 1973 *Türkiye’de Tarımsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1973.
- ÜLKEN 1981 Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisad*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.
- YELKENLİ 2007 Mustafa Yelkenli, *Resmi İdeoloji ve Türkiye*, Siyah-Beyaz Yayınevi, İstanbul, 2007.

### EK-1

#### (Dönemi Yaşamış Kişilerle Fiyat Artışları Konusu Hakkında Yapılan Mülakatlar)

##### 1-) Abdullah Çevik

Zikrettiğiniz yıllar II. Cihan Harbiyle başladığı için, halk ekonomik anlamda büyük zorluklar yaşadı. Bu dönemde, savaşın başlamasıyla ürünlerin fiyatları anormal derecede arttı. Halkın alım gücü düştü. Dışarıdan mal gelimi yani ithalat hemen hemen durma noktasına geldi. Ülke içinde tam anlamıyla bir

Yenal Ünal

üretim olması için “şeker, gaz yağı, ekmek, v.b.” ürünlerde karne uygulamasına geçildi. Hatırladığım kadarıyla bazı ürünler hiç bulunmuyordu. Örnek olarak benzini verebilirim. Fiyatlara gelince; 1942 yılında 15 kg buğday 2 liraydı. Bu daha sonradan 18 liraya kadar yükseldi. Şeker 25 kuruştan 50 kuruşa yükseldi ki bundan da sadece bebeği ve hastası olan kişiler yararlanabiliyorlardı. Peynir 7,5–10 kuruş, yağ ise 25 kuruştı. Sonradan peynir 15 kuruş yağ ise 50 kuruşa yükseldi. Pekmezin fiyatı ise 5 kuruştan 20 kuruşa çıktı sebze ve meyvenin de fiyatları aynı şekilde arttı. Bu arada devlet at, araba gibi tarım araçlarına el koydu. Atatürk devrinde bulunan traktörler benzinin bulunmaması dolayısıyla ortadan kalktı. Yine şu dönemde belli ürünlerin sahipleri, savaş dönemi ekonomisini değerlendirip, stok yoluyla usulsüz bir şekilde para kazanmışlar. Bunu gören İsmet İnönü sık sık verdiği demeçlerle zengin kişileri birçok defa uyarmış ve nitekim 1942 yılında Varlık Vergisini yürürlüğe koymuştur. Zengin kesimden zenginlikleri oranında Varlık Vergisi alınmıştır. Örneğin o dönemde Konya Ereğli bölgesinin en zengin insanı olan Kamber Koçak Bey 6–7 bin lira varlık vergisi ödemekle yükümlüydü. Genel itibarıyla aklımda kalanlar bu dönemdeki karne uygulaması ve Varlık Vergisidir. Bu dönemde halkımız çok büyük sıkıntılar yaşadı. Çoğu ürün bulunamıyordu. Fakirlik, sefalet, açlık diz boyuydu. Hepimiz büyük sıkıntılar yaşadık.

Ereğli/KONYA

Doğum Tarihi:1930

Mülakat Tarihi: 02.07.2003

## 2-) Mehmet Berk (Merhum)

Bu yıllarda 16 kg buğdaya 18 lira ödediğimizi hatırlıyorum. Yakıt olarak bezir yağını kullanıyorduk. Ekmek 10 kuruştı. Ancak çoğu zaman bulamıyor, bunun yerine arpa çavdar ve kepek yiyorduk. Ayağımıza giyecek ayakkabı bulamıyor, eski usul çarıklarla dolaşıyorduk. İnsanlar adeta aç susuz durumdaydılar. Yakıt ve traktör olmadığından çifti öküzlerle sürüyorduk. Mahsulâtın verimli olup olmaması hava koşullarına bağlı idi. Biçerdöver yoktu. Ekinleri elimizle biçiyorduk. Her ailede yaklaşık 6–7 çocuk vardı ilaç bulmak mümkün değildi. Ekmek, gaz yağı, şeker gibi ürünler karneye bağlanmıştı. Zikredilen yıllarda çamaşır suyu, deterjan ve sabun da bulunmuyordu. Milleti bit, püre götürüyordu. Bu dönemde temel ihtiyaç maddelerinden tuzu da bulamıyorduk. Bu nedenledir ki, köyümüzün kuzey tarafındaki, çöl arazideki

## 1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

çorağı süpürüp, kaynatıp ortaya çıkan suyunu tuz olarak kullanıyorduk. Yine bu dönemde devletin 2. Cihan harbi dolayısıyla bütün köy atlarını toplatıp götürdüğünü anımsıyorum. Devlet ayrıca hayvanlardan ağnam vergisi aldı. Bir diğer vergi ise Öşür vergisiydi. Hasat zamanı örneğin 100 havayı (1600 kg) buğday kaldırırsak devlet bunun 2 havayını (32 kg) alırdı. Bu vergiyi Muhtar ve yanında bulunan tahsildar toplardı. 1950 yılında altının fiyatının 30 lira olduğunu hatırlıyorum. O dönemde köyümüzde 6 ay koyun güden biri 30 lira yani bir altın kazanabiliyordu. Soba yoktu, yaktığımız ocakta ısınıyorduk. Gaz olmadığından ocakta tezek yakıyor ve burada yemek pişiriyorduk. Açıkçası tam bir sefalet ortamıydı. Üzerimize giyecek giysi bulamıyorduk. Hatta yeni alınmış bir ayakkabının ailenin birkaç ferdi tarafından ortaklaşa kullanıldığını hatırlıyorum.

Ereğli/KONYA

Çiller Köyü

Doğum Tarihi:1932

Mülakat Tarihi:01.09.2003

### 3-) Ali Mıynat

Bu yıllarda 20 yaşlarındaydım. Çok genç olmama rağmen büyüklerle birlikte dönemin maddi ve manevi sıkıntılarını yaşadım. Bu dönemde 1943–1947 yılları arasında Trakya’da 4 yıl süreyle askerlik yaptım. Özellikle askerlik yıllarında büyük bir sıkıntı çektim. Günde 600 gr. tahin ile kendimi idare ediyordum. Tabii ki bana yetmiyordu. Askerliğimin son yılında bunu 900 grama çıkardılar. Bu durum askerler arasında sevinçle karşılandı. Milli Şef olarak adlandırılan İsmet İnönü’nün döneminde ofisler kuruldu. Yetiştirdiğimiz ürünlerin büyük bir oranı (1/3) devlete veriyorduk. Ben Trabzon’un bugün bir ilçesi olan o zaman köy durumundaki Şalpazarında ikamet ediyordum. Bu Ofisler 10 km uzaklıktaki Beşikdüzü köyünde yer alıyordu. Kendi yetiştirdiğimiz ürünlerin bir kısmını buraya götürmek zorundaydık. Jandarmalar köy köy gezip bu durumu kontrol ediyorlar, ürünü götürmeyenlere ceza uyguluyorlardı. Bu devirde hayat çok pahalılaştı. Biz daha çok yetiştirdiğimiz ürünlerle geçimimizi sağlamaya çalışıyorduk. Üretimini yapamadığımız herhangi bir ürünü takas yöntemi uygulayarak alıyorduk. Örneğin 3–5 yumurtayı götürüp onun yerine birçok defa gaz yağı ve tuz aldığımızı hatırlıyorum. Hemen hemen tüm mamulleri alırken bu yöntemi uyguluyorduk.

Yenal Ünal

Yine bu dönemde yaşam çok zorlaşmıştı. Halkın sağlığı bozulmuş, çocuk ölüm oranları dehşet verici bir şekilde artmıştı. Bu dönemde şeker, çay, benzin, gaz yağı gibi mamuller piyasada hiç yoktu.

Şalpazarı/TRABZON

Doğum Tarihi:1924

Mülakat Tarihi: 28.07.2003

#### 4-) Erdoğan Köseoğlu

Ben 1936 Rize doğumluyum. Zikredilen yıllar, bildiğiniz gibi II. Cihan Harbiyle başlar. Bu harbi oldukça iyi hatırlıyorum. Savaş başladığında İzmir'deydim. O dönemde çocuk olmama rağmen olayları iyi hatırlıyorum. Alman uçaklar Midilli'yi, Sisam'ı bombalıyordu. Top sesleri İzmir'den rahatça duyuluyordu. Bu nedenle şehirde bir takım önlemler alındı. Babam o yıllarda İzmir Deniz Yollarında kaptandı. Hitler'in Türkiye'yi bombalayacağı şayiası nedeniyle babam bizi Rize'ye gönderdi. Orada da çok sefalet ve kıtlıklar gördük. Bu dönemde gerçekten çok büyük ekonomik sıkıntılar yaşadık. Hiçbir eşya bulunmuyordu. Rize'de de mısır ekmeğinden başka hiçbir şey bulamıyorduk. Normal ekmeği ancak zenginler yiyebiliyordu. Ekmek, şeker, gazyağı gibi ürünler karneye bağlandı. Bunların genellikle memurlara verildiğini hatırlıyorum. 1 ekmek (Beyaz Ekmek) 50 kuruştur. Bu dönem için hatırladığım bir başka unsur ise üreticinin ürettiği malın bir kısmının devlet tarafından alınması idi. Üretici malını belli bir oranda devlete veriyordu. Bundan da Jandarma sorumlu idi. Jandarma sürekli teftiş yapıyordu. Savaş sonrasında sıkıntılar devam etti. 1950 yılına kadar sıkıntılar yaşadık. Ürünlerin fiyatları hakkında hemen hiç bilgi veremiyordum çünkü hemen hemen hiç bir şey alamıyorduk Halkın alım gücü yoktu.

Üçkuyular/İZMİR, RİZE

Doğum Tarihi:1936

Mülakat Tarihi:10.10.2003

#### 5-) İshak Akbay

1939 doğumluyum. Zikredilen yıllarda 6-7 yaşındaydım. Bu dönem için hatırladığım en önemli şeyler yokluk, kıtlık ve sefalettir. Piyasada çoğu ürünü bulamıyorduk. Bu nedenle geçimimizi kendi yetiştirdiğimiz mamullerden

## 1940 – 1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları

sağlıyorduk. Köyde yetiştirdiğimiz ürünlerin bir kısmını devlet alıyordu. Jandarmalar gelip bunu kontrol ederek denetimi sağlıyordu. Şeker, gaz yağı, çay gibi ürünleri hiç bulamıyorduk. Kendi yaptığımız köy ekmekleriyle idare ediyorduk. Açıkçası kıt kanaat geçiniyorduk. Bu dönemde İnönü’nün çok sert bir siyaset ve ekonomi politikası güttüğüne inanıyorum. Halk adeta açlıktan kırıldı. Köylü rezil vaziyetteydi. Köye sürekli jandarma gelip köylüye baskı yapıyordu. Dışardan ürün alma gücümüz olmadığından fiyatlar hakkında bir şey bilmiyorum. Üzerimize giyecek bir şey bile zor buluyorduk. Kısacası rezillik ve sefalet o dönemde hâkimdi. Savaş sonrası da bir şey değişmedi aynı durum devam etti.

Ödemiş/İZMİR

Doğum Tarihi:1939

Mülakat Tarihi: 15.10.2003